

Samenvatting van mijn brief aan de informateurs

Pieter Omtzigt

2 november 2021

Het kabinet dat nu geformeerd wordt, is een doorstart van het huidige kabinet. Met dezelfde mensen en dezelfde partijen ligt het voor de hand dat ook het beleid een voortzetting zal zijn van het beleid van het huidige, demissionaire kabinet.

Het kabinet is niet voor niets gevallen. In eerste instantie vanwege het toeslagenschandaal, maar ook omdat het problemen kende waar jarenlang alles aan is gedaan om ze te verbergen. Belangrijkste oorzaak hiervan is dat het Nederlandse bestuurlijke stelsel op dit moment reactief is en gericht op media. Het draait, kort gezegd, primair om de beeldvorming.

Binnen een dergelijke bestuurscultuur is er weinig ruimte voor controle, tegenmacht en transparantie. Onderzoeksrapporten worden aangepast, het kabinet stelt zelf onderzoekscommissies samen die kabinetshandelen moet onderzoeken en compensatieregelingen lijken opgesteld om daadkracht uit te stralen in plaats van gedupeerden echt te compenseren.

Dit lossen we alleen op door de fundamentele oorzaken aan te pakken.

De Nederlandse staat heeft eeuwenlang een aantal ankerpunten en grondwettelijke kerntaken gehad. Een stabiele munt en fatsoenlijke rechtsbescherming in een evenwichtige verhouding tussen de staat en de burgers vormden er twee van. We zijn losgeraakt van deze ankerpunten. Ze zijn behoorlijk verwaarloosd en het herstel hiervan is dan ook de grootste inhoudelijke uitdaging. Daarbovenop is een aantal andere kerntaken van de overheid, die ook opdrachten zijn in de Grondwet, ernstig verwaarloosd. Dat betreft met name bestaanszekerheid en volkshuisvesting. Ook deze twee onderwerpen dienen de kern van de regeeropdracht van het nieuwe kabinet te zijn. Het gaat dus om de volgende vier ankerpunten:

1. De Euro, inflatie en een schuldenunie

De monetaire unie functioneert niet en de problemen stapelen zich op. De inflatie in de eurozone ligt boven de 4% - ver boven de doelstelling van de ECB. Tevens zitten de oplopende huizenprijzen niet in deze index, en is de werkelijke inflatie nog hoger.

Nederland is een buitenbeentje in de Eurozone: de begroting is relatief goed op orde, de eigen staatsschuld ligt onder de 60% en we hebben gespaard voor ons pensioen. Door het Europees monetair beleid wordt dit uitgehold.

Ik raad aan bereid te zijn 'opt-outs' voor Nederland te onderhandelen bij een volgende samenwerking. En ik raad de onderhandelende partijen aan vast te leggen hoeveel risico van andere Lidstaten ze werkelijk willen dragen en dat vast te leggen als afspraak.

2. De rechtsstaat in Nederland

Bij de belastingdienst is duidelijk geworden dat de rechtsstaat ernstig is aangetast. Het raakt aan het gehele openbaar bestuur. Niemand was in staat om tijdig en adequaat in te grijpen bij compleet verstoorde processen die in een moderne rechtsstaat niet thuishoren. Dit betekent dat er in Nederland zowel een institutioneel als een cultureel probleem is met macht en tegenmacht, met rolvastheid en met tegenspraak.

Met het oog daarop ben ik gekomen met het idee van een 'nieuw sociaal contract', waarvoor ik voorstellen heb uitgewerkt in het gelijknamige boek.

Na de val van het kabinet beloofde de regering een aantal verbeteringen, maar verder dan beloftes is het nog niet gekomen. Er liggen twee internationale adviezen op tafel van de Venetië commissie en van GRECO. Ik ga er vanuit dat het nieuwe kabinet hier direct mee aan de slag gaat.

Ik raad het nieuwe kabinet met klem aan een eminent en onafhankelijk persoon aan te stellen met een heel helder en onafhankelijk mandaat om misstanden bij de uitvoering en harde wetgeving en hardvochtige uitvoering van wetgeving door diverse instanties in kaart te brengen en voorstellen te doen voor de oplossing.

Verder raad ik u aan de staatscommissie in te stellen en te laten kijken naar twee grote problemen in de rechtsstaat, namelijk de scheve verhouding overheid/burger en de ondermijnende criminaliteit.

3. Bestaanszekerheid

Bestaanszekerheid is een kerntaak van de overheid. Hier is de Grondwet kraakhelder over in artikel 20. Omdat deze niet afdwingbaar is, is het aan de overheid om vast te stellen wat die bestaanszekerheid precies is. Het NIBUD is helder in haar analyse: een fors deel van de bevolking heeft te maken met een welvaartsachteruitgang.

Een nieuwe regering zou echt moeten definiëren wat het bestaansminimum is voor verschillende groepen. Dit moet door een gezaghebbende en onafhankelijke groep gedaan worden. Vervolgens dient in kaart te worden gebracht wat mensen belemmert dat minimum te bereiken: dat kan een nul-uren contract zijn, woningnood, een te laag sociaal minimum voor sommigen. Hier moeten gerichte acties op ondernomen worden.

4. Volkshuisvesting

Ook hier is de Grondwet helder: “bevordering van voldoende woongelegenheden is voorwerp van zorg van de overheid.” Hier faalt de overheid ernstig. Het tekort aan woningen bereikte in 2020 maar liefst 331.000 woningen. Vroeger zou dat genoeg geweest zijn voor een kabinetscrisis. Ondanks herhaaldelijk vragen ligt er geen plan voor volkshuisvesting voor de lange termijn.

Ik raad aan een soort nieuwe nota ruimtelijke ordening op te stellen waarin wordt aangegeven waar huizen gebouwd moeten worden en hoeveel per jaar. In die nota moet ook expliciet een link worden gelegd met demografie: een onvoorziene grotere groei betekent dat meer huizen nodig zijn.

Bovenstaande dossiers zijn niet de enige maar wel de belangrijkste uitdagingen voor het komend kabinet. Het huidige kabinet probeert problemen op te lossen door met grote sommen geld af te kopen. Dit zal leiden tot vernietigende rekenkamerrapporten en stijgend onbegrip in de samenleving. Want de enorme uitgaven staan in schril contrast met bezuinigingen op andere vlakken zoals het sluiten van bibliotheken, zwembaden en kleine scholen. En wordt de kinderbijslag, die juist voor de minst draagkrachtigen erg belangrijk is, verlaagd.

Ook de focus op de beeldvorming staat het oplossen van problemen in de weg. Wanneer de beeldvorming bepalend is, komen politiek en media pas in actie wanneer een probleem evident is. Maar voor veel problemen is het dan te laat.

Een cultuurverandering is noodzakelijk. Bestuurlijk kan dit als volgt vorm krijgen:

1. Een betere voorbereiding van Europese wetgeving (richtlijnen en verordeningen). Een echte impactanalyse en een politieke discussie zijn noodzakelijk. Voor de parlementaire controle kan een Grand Committee (Fins Model) een goede oplossing zijn.
2. De Tweede Kamer kan rapporteurs aanwijzen die inhoudelijk voorstellen doen per wet. Dat is veel productiever dan 4000 moties per jaar, maar gaat alleen werken als de regering ook bereid is serieus naar aanpassingen van oppositiepartijen te kijken.
3. Het coalitieoverleg op maandag, dat opereerde alsof het ordes kon geven aan het kabinet en bewindspersonen ter verantwoording kon roepen, wordt afgeschaft.
4. Besluitvorming vindt echt plaats in de ministerraad en niet in het Catshuis waar te kleine groepen bewindspersonen zeer ingewikkelde besluiten nemen (zoals de onuitvoerbare Catshuisregeling). De politiek neemt het primaat en schuift het niet of polderakkoorden wanneer er politieke verantwoordelijkheid is.

Ik hoop dat mijn inhoudelijke overwegingen serieus genomen worden, hetzij in de formatiefase, hetzij wanneer zij als constructief voorstel ingebracht worden in het parlement. Wel wil ik nog opmerken dat ik ernstig betwijfel of de personen en partijen die het beleid hebben vormgegeven dat geleid heeft tot de huidige problemen, die problemen ook kunnen oplossen. Het zou dan ook beter en realistischer zijn als de partijleiders van de vier partijen allen plaatsnemen in de Tweede Kamer. Als gekozen Kamerleden kunnen ze doen waarvoor zij gekozen zijn: wetten maken, wetten controleren en de regering controleren.

Als de politiek leiders allemaal opteren voor een positie in de Kamer zal dat de nieuwe regering meer armslag bieden omdat het kabinet dan veel minder als een doorstart ervaren wordt: het heeft dan ook mandaat om een aantal wissels om te zetten. Het zal bovendien de positie van de Kamer versterken. Beide instituten zijn dan beter af, en het zal er in belangrijke mate toe bijdragen dat het voor ons staatsbestel zo belangrijke evenwicht tussen Kamer en regering, dat de afgelopen jaren veel te ver is doorgeslagen naar de tweede, weer wordt hersteld.